ISSN 2306-1677 (Print) ISSN 2518-7325 (On-line)
Отримано: 30.09.2026; Прийнято: 12.10.2026; Опубліковано: 30.12.2026;
УДК 332.3:338.43 http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2026.04.04

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ В СИСТЕМІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

Т.Є. КАЛИНА,
доктор економічних наук, професор,
E-mail: tkalinka.zin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2705-9382
ПЗВО «Міжнародний класичний університеті імені Пилипа Орлика»
Р.М. СТУПЕНЬ,
доктор економічних наук, професор,
E-mail: romomas@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4951-2838
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького
О.І. СТУПЕНЬ,
кандидат економічних наук, доцент,
E-mail: oksanastupen1990@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6702-0987
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького

Анотація. *Актуальність дослідження зумовлена масштабними трансформаціями сільськогосподарського землекористування України внаслідок воєнних дій, що проявляються у скороченні та структурних змінах посівних площ, мінному та іншому вибухонебезпечному забрудненні територій, пошкодженні ґрунтового покриву, порушенні виробничої і меліоративної інфраструктури. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та визначення пріоритетних напрямів раціоналізації землекористування підприємств агробізнесу в умовах повоєнного відновлення. Методологічну основу дослідження становлять системний та еколого-економічний підходи; використано методи аналізу і синтезу, порівняння, систематизації та узагальнення, статистичний і графічний методи. Уточнено зміст раціоналізації землекористування підприємств агробізнесу як цілеспрямованого процесу удосконалення структури, просторової організації, способів та інтенсивності використання земель відповідно до їх фактичного стану, продуктивного потенціалу, економічних інтересів підприємства, екологічних і безпекових обмежень. Систематизовано основні складові раціоналізації землекористування та проаналізовано трансформацію посівних*

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)

площ. Обґрунтовано, що повоєнне відновлення не повинно передбачати механічного відтворення довоєнної моделі землекористування. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні диференційованого підходу до вибору напрямів подальшого використання земель залежно від їх фактичного стану, характеру та ступеня порушення, безпекових обмежень, можливостей відновлення продуктивного потенціалу та економічної доцільності. Практична значущість одержаних результатів полягає у можливості їх використання підприємствами агробізнесу для обґрунтування пріоритетності відновлювальних заходів, вибору способів подальшого використання земель та формування адаптивної моделі землекористування в умовах повоєнного відновлення.

Ключові слова: *раціоналізація землекористування, підприємства агробізнесу, сільськогосподарські землі, повоєнне відновлення, воєнний вплив, продуктивний потенціал земель, відновлення земель, адаптивне землекористування.*

Постановка проблеми

Підприємства агробізнесу за сучасних умов функціонують під впливом масштабних викликів, спричинених воєнними діями, які безпосередньо позначаються на можливостях здійснення господарської діяльності та використання земельних ресурсів. Воєнний вплив призводить до порушення сформованих виробничих і просторових зв'язків, обмеження доступу до земельних ділянок, мінного, вибухонебезпечного та іншого забруднення територій, механічного пошкодження ґрунтового покриву, руйнування меліоративної, транспортної та виробничої інфраструктури і посилення деградаційних процесів. В результаті частина земель втрачає можливість повноцінного господарського використання, змінюються умови ведення аграрного виробництва, а підприємства змушені адаптувати сформовані системи землекористування до нових безпекових, економічних та екологічних обмежень. Особливої актуальності зазначена проблема набуває в контексті повоєнного відновлення, оскільки повернення земель до господарського обігу не повинно зводитися виключно до відтворення довоєнних параметрів використання, де різний характер і ступінь порушення земель зумовлюють необхідність оцінювання їх фактичного стану, продуктивного потенціалу та придатності до подальшого сільськогосподарського використання. За таких умов важливого значення набуває раціоналізація землекористування підприємств агробізнесу, орієнтована на приведення структури, способів та інтенсивності використання земель у відповідність до їх фактичного стану, природно-ресурсного потенціалу, екологічних обмежень, безпекових ризиків і економічних можливостей суб'єктів господарювання, що на відміну від простого відновлення порушених земель, раціоналізація передбачає перегляд сформованих підходів до організації землекористування та пошук такого співвідношення виробничих, економічних і екологічних параметрів, яке забезпечуватиме ефективне використання земельних ресурсів без поглиблення деградаційних процесів. В такому ключі, повоєнне відновлення створює необхідність не лише відновлення ви-

робничого потенціалу підприємств агробізнесу, а і формування якісно нових підходів до організації їх землекористування, що актуалізує необхідність обґрунтування змісту та напрямів його раціоналізації, які мають забезпечувати диференційований вибір способів подальшого використання земель, відновлення продуктивного потенціалу, підвищення економічної ефективності та екологічної стійкості аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика раціонального використання земельних ресурсів, формування збалансованого землекористування та забезпечення еколого-економічної ефективності тривалий час перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців, де сучасні дослідження дедалі більше орієнтовані на поєднання економічної результативності використання сільськогосподарських земель із необхідністю збереження продуктивного потенціалу, охорони ґрунтів та забезпечення сталості землекористування. Зокрема, Н. М. Бавровська, А. О. Кошель, О. В. Тихенко розглядають збалансоване використання сільськогосподарських земель, порушених війною, як одну з передумов сталого розвитку та повоєнного відновлення, акцентуючи увагу на необхідності узгодження цілей використання та охорони земель [3, с. 49]. Повномасштабні воєнні дії суттєво розширили проблематику досліджень землекористування, актуалізувавши питання оцінювання масштабів порушення сільськогосподарських земель, деградації, забруднення та вибуття з господарського використання. Коломієць Л.П. Шевченко І.П, Повидало В.М, Терещенко О.М, Шквир І.М. досліджують стан ґрунтового покриву земель, порушених унаслідок воєнних дій, та обґрунтовують комплекс заходів щодо їх відновлення [8, с. 55]. Т.Є. Харитонова та Х.А. Григор'єва розглядають післявоєнне відновлення сільськогосподарських земель як комплексний процес, що поєднує фізичні, хімічні й біологічні процеси з відповідними організаційно-правовими заходами, приділяючи окрему увагу розмінуванню, земельним правовідносинам і державній підтримці [15, с.485]. Розвитку управлінський аспект відновлення та реабілітації земель отримав у дослідженні Н. Хомюк, де пошкоджені землі сільськогосподарського призначення розглядаються на засадах сталого, інклюзивного та смарт-розвитку, а традиційні підходи до управління земельними ресурсами пропонуються автором переглядати з урахуванням довгострокових екологічних ризиків та економічної відновлюваності аграрного виробництва [16, с.17]. Окремий напрям сучасних досліджень становить просторове оцінювання трансформацій сільськогосподарського землекористування під впливом війни, де Н. Куссуль, А. Шелестов, Б. Яйлимов, Г. Яйлимова та інші на основі супутникових даних Sentinel і методів машинного навчання дослідили зміни сільськогосподарського землекористування України у 2016-2024 рр. та встановили істотне скорочення оброблюваних земель, особливо на територіях, які охоплені воєнними діями [1]. Дослідження просторової динаміки сільськогосподарських земель засвідчують поширення процесів припинення обробітку та залишення земель, водночас звертаючи увагу на необхідність розмежування

тимчасово необроблюваних і фактично покинутих земель під час планування їх подальшого відновлення. Тож, в науковій літературі сформовано значний доробок щодо раціонального та збалансованого використання земель, оцінювання наслідків воєнного впливу, відновлення і реабілітації пошкоджених сільськогосподарських територій, водночас переважна частина досліджень зосереджена на земельних ресурсах загалом, окремих видах їх пошкодження, екологічній реабілітації або просторовому моніторингу. Недостатньо дослідженим залишається питання раціоналізації землекористування безпосередньо на рівні підприємств агробізнесу, для яких земельні ресурси одночасно виступають просторовим базисом, основним засобом виробництва і визначальним чинником економічної стійкості, що зумовлює необхідність обґрунтування напрямів раціоналізації землекористування підприємств агробізнесу в системі повоєнного відновлення з урахуванням фактичного стану земель, характеру їх порушення, можливостей відновлення, екологічних обмежень та економічної доцільності подальшого використання.

Мета та завдання досліджень. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та визначенні пріоритетних напрямів раціоналізації землекористування підприємств агробізнесу в умовах повоєнного відновлення. Для досягнення поставленої мети передбачено розкрити сутність раціоналізації землекористування підприємств агробізнесу, оцінити вплив воєнних дій на стан і можливості використання сільськогосподарських земель, систематизувати основні чинники та обмеження їх подальшого використання, а також обґрунтувати напрями раціоналізації землекористування з урахуванням економічної доцільності, екологічної стійкості та необхідності відновлення продуктивного потенціалу земель.

Матеріали і методи дослідження

Інформаційну основу дослідження становили наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань раціонального землекористування та повоєнного відновлення сільськогосподарських земель, офіційні статистичні і аналітичні матеріали щодо стану земельних ресурсів, наслідків воєнного впливу та функціонування вітчизняного аграрного сектору. Методологічною основою дослідження є системний та еколого-економічний підходи, що дозволили розглядати землекористування підприємств агробізнесу як сукупність взаємопов'язаних економічних, екологічних і просторових складових. У процесі дослідження застосовано методи аналізу та синтезу - для узагальнення теоретичних положень щодо раціоналізації землекористування; статистичний і порівняльний - для оцінювання змін та наслідків воєнного впливу на сільськогосподарські землі; систематизації та групування - для визначення основних чинників, обмежень і напрямів їх подальшого використання; графічний метод - для представлення концептуальної моделі раціоналізації землекористування підприємств агробізнесу в умовах повоєнного відновлення.

Результати та їх обговорення

Функціонування підприємств агробізнесу безпосередньо пов'язане з використанням земельних ресурсів,

які одночасно є просторовим базисом господарської діяльності, основним засобом сільськогосподарського виробництва та складовою ресурсного потенціалу підприємства. На відміну від інших виробничих ресурсів, земля характеризується територіальною фіксованістю, обмеженістю, неоднорідністю якісних властивостей і залежністю результативності її використання від природних, екологічних та антропогенних чинників. Відповідно, ефективність діяльності підприємств агробізнесу визначається не лише площею залучених до господарського використання земель, а їх якісним станом, просторовою організацією, структурою угідь, інтенсивністю використання та здатністю зберігати продуктивний потенціал у довгостроковій перспективі.

В науковій літературі зміст категоріального поняття «раціональне використання земель» змінювався відповідно до розвитку земельних відносин, екологічних вимог та підходів до організації сільськогосподарського виробництва. В економічно орієнтованих підходах раціональність землекористування насамперед пов'язана з ефективністю та доцільністю використання земель. В сучасних дослідженнях економічний аспект раціонального землекористування розглядається у взаємозв'язку з формуванням дієвих механізмів регулювання використання сільськогосподарських земель. Зокрема, О. І. Дребот, Д. С. Добряк та П. П. Мельник обґрунтовують необхідність економічного регулювання раціонального сільськогосподарського землекористування, спрямованого на забезпечення ефективного використання земельних ресурсів із одночасним збереженням та відтворенням їх якісних характеристик [5, с. 6]. Розвиток теоретичних засад раціонального землекористування характеризується поступовим посиленням його екологічної та просторової складових. Так, Т. М. Прядка, О. І. Дребот та Н. В. Комарова пов'язують сталий (збалансований) розвиток землекористування з екологізацією використання земельних ресурсів, забезпеченням екологічної стабільності територій та формуванням відповідної системи земельного устрою [11, с.20]. Водночас у дослідженнях А. М. Третяк, О.С. Будзяк та В. М. Третяк раціональність використання земель розглядається крізь призму екології землекористування, землеустрою, охорони земель та забезпечення збалансованого розвитку земельних відносин [6]. В сучасних дослідженнях раціональне землекористування дедалі частіше розглядається як комплексна категорія, що передбачає узгодження економічних, екологічних, соціальних та просторових інтересів. І. П. Купріянчик, О. С. Дорош, О. В. Сакаль та Є. В. Бутенко розглядають раціональне використання земель у безпосередньому взаємозв'язку з охороною, збереженням якісного стану та забезпеченням сталого використання земельних ресурсів [9]. Сучасний розвиток такого підходу простежується також у дослідженнях Й. М. Дорош, Ш. І. Ібатуллін, А. В. Тарнопольський, О. С. Дорош, О. В. Сакаль, Р. Ю. Деркульський, І. П. Купріянчик та ін., які акцентують увагу на плануванні сталого використання і охорони сільськогосподарських земель, зонуванні та формуванні організаційно-просторових передумов збалансованого землекористування [13, с. 55]. Узагальнення наукових підходів дозволяє конста-

тувати поступове розширення змісту раціонального використання земель: від переважно економічної ефективності та максимізації господарського результату до необхідності узгодження продуктивного використання земель з їх охороною, відтворенням родючості, забезпеченням екологічної стійкості та оптимальної просторової організації.

Відтак, раціональне землекористування слід розглядати як якісний стан використання земельних ресурсів, за якого забезпечується ефективне залучення до господарської діяльності з урахуванням природних властивостей, продуктивного потенціалу та встановлених обмежень на засадах збалансованого використання земель. Водночас поняття «раціональне землекористування» та «раціоналізація землекористування» не є тотожними. Аналіз наукових праць [9, 14] свідчить, що значно більшого теоретичного розвитку набуло поняття раціонального використання земель, тоді як раціоналізація землекористування переважно розглядається через окремі заходи щодо оптимізації структури земель, удосконалення просторової організації, охорони, відновлення родючості, запобігання деградації та підвищення ефективності використання земельних ресурсів. В такому ключі доцільним є застосування процесного підходу до розуміння раціоналізації землекористування: якщо раціональне землекористування характеризує бажаний якісний стан і результат використання земельних ресурсів, то раціоналізація відображає процес переходу від фактично сформованого стану землекористування до більш економічно ефективної, екологічно збалансованої та просторово обґрунтованої моделі. Такий процес передбачає не лише усунення наявних недоліків у використанні земель, а і систематичне оцінювання їх стану, визначення обмежень і ризиків, перегляд структури та інтенсивності використання, вибір альтернативних способів господарського освоєння, здійснення відновлювальних, землеохоронних заходів та оцінювання результативності прийнятих рішень. Особливого значення таке розмежування набуває для підприємств агробізнесу в умовах воєнного та повоєнного періоду, оскільки воєнні дії змінюють фізичний та екологічний стан земель, можливості доступу, рівень безпечності господарського використання, виробничу інфраструктуру та економічну доцільність повернення окремих ділянок до попередніх способів використання. Тому відновлення землекористування не повинно передбачати автоматичного відтворення його довоєнної структури, а залежно від фактичного стану земель можуть бути необхідними їх повернення до сільськогосподарського обігу після проведення відповідних відновлювальних заходів, зміна інтенсивності чи способу використання, трансформація угідь, застосування ґрунтозахисних технологій або консервація деградованих і малопродуктивних земель.

З огляду на зазначене, під раціоналізацією землекористування підприємств агробізнесу пропонуємо розуміти цілеспрямований і безперервний процес удосконалення структури, просторової організації, способів та інтенсивності використання земельних ресурсів відповідно до їх фактичного стану, продуктивного потенціалу, економічних інтересів підприємства, екологічних і безпекових обмежень та зовнішніх ризиків,

спрямований на забезпечення економічної ефективності, відновлення і збереження продуктивного потенціалу земель та довгострокової стійкості аграрного виробництва. Враховуючи багатоаспектність землекористування підприємств агробізнесу, його раціоналізація не може обмежуватися лише підвищенням економічної ефективності використання земель або оптимізацією структури угідь, а охоплює сукупність взаємопов'язаних змін у просторовій організації, характері та інтенсивності використання земель, способах їх охорони і відновлення, а також у системі прийняття управлінських рішень. В умовах воєнного та повоєнного періоду до традиційних економічних і екологічних параметрів додаються безпекові обмеження та необхідність диференціації земель залежно від характеру і ступеня їх порушення (рис.1).

Тож, наведена на рис.1 систематизація складових раціоналізації землекористування підприємств агробізне-

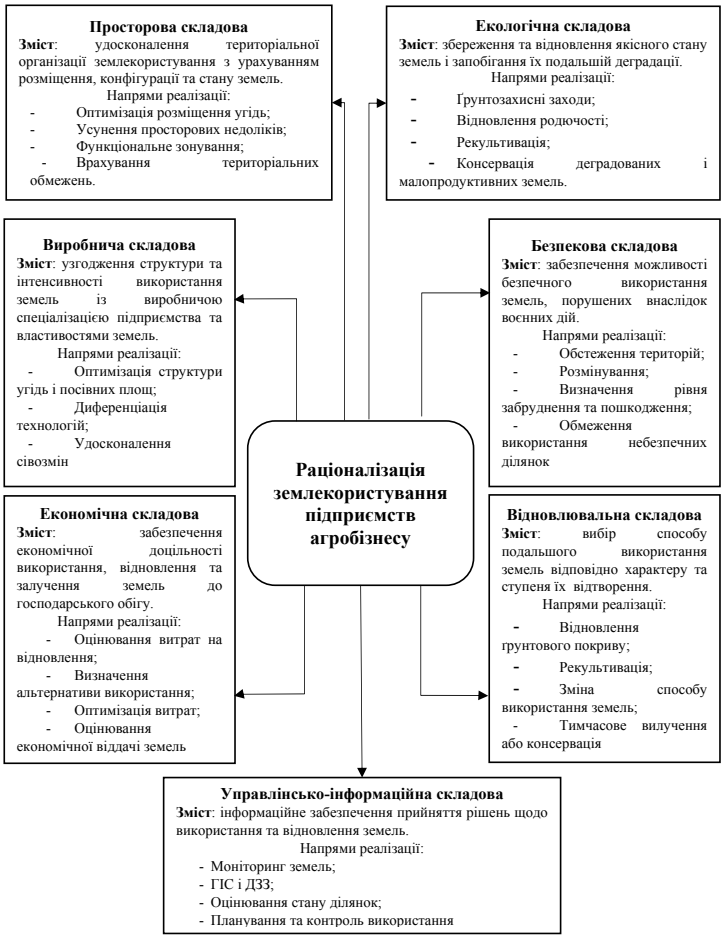

Рис.1. Основні складові раціоналізації землекористування

Джерело: розробка колективу авторів

су свідчить, що вона має комплексний характер і передбачає взаємоузгодження просторових, виробничих, економічних, екологічних, безпекових, відновлювальних та управлінсько-інформаційних рішень. При цьому, в умовах повоєнного відновлення пріоритетність окремих складових визначатиметься фактичним станом земель конкретного підприємства: для земель, що не зазнали істотного порушення, основний акцент може бути зроблено на оптимізації структури та інтенсивності використання; для пошкоджених земель - на відновленні їх продуктивного потенціалу; для забруднених або потенційно небезпечних - на попередньому обстеженні та забезпеченні безпечності; для деградованих і малопродуктивних - на зміні характеру використання або консервації. Отже, раціоналізація передбачає не уніфіковане повернення земель до довоєнного використання, а диференційований вибір найбільш доцільного напряму їх подальшого використання.

Необхідність диференційованого підходу до організації землекористування посилюється масштабними змінами, що відбулися в аграрному секторі внаслідок воєнних дій. Одним із найбільш показових проявів таких трансформацій є зміна посівних площ, яка відображає як скорочення земель, доступних для сільськогосподарського виробництва, так і адаптацію підприємств агробізнесу до нових виробничих, економічних, логістичних та безпекових умов. Аналіз динаміки посівних площ у 2021-2025 рр. засвідчує суттєві зміни в масштабах та структурі сільськогосподарського землекористування, де найбільш відчутним стало скорочення площ під зерновими та зернобобовими культурами, які у 2025 р. становили 74,1 % рівня 2021 р. (табл.1). Водночас зміни мали різноспрямований характер: поряд зі значним скороченням площ під окремими зерновими культурами спостерігалося розширення посівів зернобобових, сої та ріпаку; порівняно стійкими залишалися площі технічних та олійних культур, які у 2025 р. становили 96,3 % довоєнного рівня, що свідчить не лише про кількісне скорочення земель, залучених до аграрного виробництва, а й про суттєві структурні зрушення у їх використанні.

Тож, трансформація посівних площ упродовж 2021–2025 рр. відображає адаптацію землекористування підприємств агробізнесу до змінених умов господарювання. Часткове відновлення посівних площ після їх різкого скорочення у перші роки повномасштабної війни відбувається одночасно зі зміною структури посівів під впливом комплексу економічних, виробничих, логістичних та безпекових чинників. Водночас одним із визначальних чинників таких трансформацій залишається безпосередній вплив воєнних дій, унаслідок якого частина сільськогосподарських земель вибула або була тимчасово обмежена у господарському використанні через окупацію територій, мінне та інше вибухонебезпечне забруднення, пошкодження ґрунтового покриву та руйнування виробничої інфраструктури. Масштабність і неоднорідність зазначених наслідків зумовлюють необхідність їх оцінювання з позиції можливостей подальшого використання та відновлення земель.

Кількісні параметри воєнного впливу свідчать про його комплексний характер та охоплюють не лише прямі пошкодження агропромисло-

1. Динаміка посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні у 2021-2025 рр., тис.га

Культури	2021	2022	2023	2024	2025	2025 до 2021,%
Зернові та зернобобові культури	15994,8	12251,6	11029,4	11160,8	11856,8	74,1
Пшениця	7 095,2	5494,7	4686,1	4907,4	5212,7	73,5
Кукурудза	5522,4	4334,7	4125,9	4089,1	4557,2	82,5
Ячмінь	2475,6	1783,8	1503,8	1404,1	1389,8	56,1
Жито	172,0	102,1	79,3	70,2	63,8	37,1
Овес	178,1	154,3	165,0	173,9	137,9	77,4
Гречка	89,5	121,5	147,6	91,3	59,3	66,3
Просо	82,9	50,8	89,1	94,9	33,4	40,3
Зернобобові культури	313,9	181,6	206,2	297,4	372,6	118,7
Квасоля	48,5	37,5	41,7	51,2	49,6	102,3
Сочевиця	5,4	2,9	5,2	18,0	24,7	457,4
Технічні культури	9244,5	8315,7	8963,6	9406,8	8902,6	96,3
Олійні культури	8997,7	8117,9	8691,9	9127,7	8667,9	96,3
Соняшник	6622,0	5305,6	5257,2	5036,5	5253,0	79,3
Соя	1310,8	1560,0	1854,1	2730,9	2112,6	161,2
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	1005,8	1194,5	1438,6	1254,7	1211,4	120,4
Буряк цукровий фабричний	226,7	184,1	250,6	253,7	202,9	89,5

Джерело: сформовано колективом авторів за даними [4]

вого комплексу і земельних ресурсів, а й значні економічні втрати, обмеження доступу до земель унаслідок мінного та іншого вибухонебезпечного забруднення, порушення функціонування меліоративної інфраструктури та необхідність залучення значних ресурсів для відновлення безпечного сільськогосподарського використання територій. Основні показники, що характеризують масштаби зазначених наслідків та їх значення для подальшої раціоналізації землекористування підприємств агробізнесу, систематизовано в табл. 2.

Наведені дані засвідчують, що наслідки воєнного впливу на сільськогосподарське землекористування мають різний характер і потребують відповідно диференційованих підходів до використання земель. При цьому забезпечення фізичного доступу до земель та їх розмінування є лише початковою передумовою повернення територій до господарського обігу, оскільки необхідні рішення мають ґрунтуватися на оцінюванні фактичного стану земель, ступеня порушення ґрунтового покриву, можливостей відновлення продуктивного потенціалу та економічної доцільності їх сільськогосподарського використання. Отже, масштаби воєнних пошкоджень актуалізують необхідність переходу від орієнтації на відновлення довоєнної моделі землекористування до ди-

2. Основні показники воєнного впливу на сільськогосподарське землекористування та їх значення для раціоналізації

Прояв впливу	Масштаб	Наслідки для землекористування	Напрям раціоналізації
Прямі пошкодження агропромислового комплексу та земельних ресурсів	12,1 млрд дол. США станом на лютий 2026 р.	пошкодження ресурсної та виробничої бази агробізнесу	оцінювання стану та визначення пріоритетності відновлення
Економічні втрати аграрного сектору	69,8 млрд дол. США за оцінкою 2024 р.	обмеження фінансових можливостей підприємств щодо відновлення та ведення виробництва	економічне обґрунтування способів подальшого використання земель
Мінне та інше вибухонебезпечне забруднення	близько 16 млн га земель під ризиком	обмеження або неможливість господарського використання	обстеження, розмінування та визначення безпечності використання
Необхідність розмінування сільськогосподарських земель	12,8–26,6 млрд дол. США	значні витрати та тривалий період повернення земель до господарського обігу	визначення пріоритетності та черговості повернення земель
Порушення меліоративної та водогосподарської інфраструктури	руйнування Каховського гідровузла	зміна умов водозабезпечення та зрошення сільськогосподарських земель	перегляд структури та інтенсивності землекористування
Повернення сільськогосподарських земель до використання	16,4 тис. га за державною програмою станом на липень 2026 р.	поступове відновлення доступного для агровиробництва земельного ресурсу	оцінювання стану земель та визначення напряму їх подальшого використання

Джерело: сформовано колективом авторів за даними [2, 7, 10, 12]

ференційованого визначення напрямів використання окремих земельних масивів, де залежно від їх фактичного стану такими напрямами є: повернення до сільськогосподарського використання, проведення відновлювальних і рекультиваційних заходів, зміна структури або інтенсивності використання, трансформація угідь чи тимчасова консервація. Дослідженнями встановлено, що в умовах повоєнного відновлення раціоналізація землекористування підприємств агробізнесу має ґрунтуватися на відмові від уніфікованого підходу до повернення земель у господарський обіг, а різний характер і ступінь порушення земель, неоднакові можливості відновлення продуктивного потенціалу, наявність безпекових та екологічних обмежень зумовлюють необхідність диференціації управлінських рішень залежно від фактичного стану конкретних земельних масивів. Вихідною умовою такого підходу повинно бути комплексне оцінювання земель, яке поєднує визначення їх безпекового стану, характеру та ступеня порушення, якісних характеристик ґрунтового покриву, продуктивного потенціалу, доступності необхідної інфраструктури та економічної доцільності відновлення. За результатами такого оцінювання доцільно визначати пріоритетний сценарій подальшого використання земель:

- повернення до сільськогосподарського виробництва без істотної зміни характеру використання;
- відновлення та рекультивацію з подальшим залученням до господарського обігу;

- коригування структури та інтенсивності використання;
- трансформацію угідь відповідно до їх фактичного стану;
- тимчасову консервацію земель, відновлення яких у короткостроковій перспективі є екологічно або економічно недоцільним.

Важливим при цьому є не лише вибір напряму подальшого використання земель, а і встановлення пріоритетності відновлювальних заходів, де першочергового повернення до господарського обігу потребують безпечні земельні масиви зі збереженим або таким, що може бути відновлений із прийнятними витратами, продуктивним потенціалом. Натомість землі зі значним ступенем порушення потребують попереднього обґрунтування доцільності їх відновлення порівняно з альтернативними варіантами використання. На нашу думку, такий підхід дозволяє спрямовувати обмежені фінансові та матеріальні ресурси підприємств на ті заходи, які забезпечують найбільший економічний, виробничий та екологічний ефект.

Висновки

Раціоналізація землекористування підприємств агробізнесу в системі повоєнного відновлення набуває адаптивного характеру та передбачає послідовний взаємозв'язок між оцінюванням фактичного стану земель, визначенням обмежень і можливостей їх використання, вибором найбільш доцільного сценарію та реалізацією відповідних організаційних, відновлювальних і управлінських заходів, результатом якої повинно стати не відтворення довоєнної структури землекористування, а формування більш стійкої моделі використання земельних ресурсів підприємств агробізнесу, здатної забезпечувати економічну ефективність виробництва, збереження і відновлення продуктивного потенціалу земель та адаптацію до нових безпекових і екологічних умов.

Список використаної літератури

1. Kussul N., Shelestov A., Yailymov B., Yailymova H., Lemoine G., Deininger K. Assessment of war-induced agricultural land use changes in Ukraine using machine learning applied to Sentinel satellite data. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*. 2025. Vol. 140. Art. 104551. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jag.2025.104551.
2. Nivievskyi O., Neyter R. An interim assessment of the war-induced damages and losses in Ukraine's agriculture. *Ukrainian Analytical Digest*. 2024. No. 5. P. 2–7. DOI: https://doi.org/10.3929/ethz-b-000665476.
3. Бавровська Н. М., Кошель А. О., Тихенко О. В. Збалансоване використання сільськогосподарських земель, що постраждали внаслідок бойових дій в Україні, як передумова сталого розвитку. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* 2024. № 1. С. 49–58.
4. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: https://stat.gov.ua/?utm_source (дата звернення: 29.09.2026).
5. Дребот О. І., Добряк Д. С., Мельник П. П. Наукові основи економічного регулювання раціонального сільськогосподарського землекористування. *Збалансоване природокористування.* 2022. № 2. С. 5-8. DOI: https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2022.261241
6. Екологія землекористування / А. М. Третяк, О. С. Будзяк, В. М. Третяк та ін. ; за заг. ред. А. М. Третяка. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 178 с.

7. Збитки та втрати аграрного сектору України складають понад $80 млрд – KSE Агроцентр / Kyiv School of Economics. 2024. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-ta-vtrati-agrarnogo-sektoru-ukrayini-skladayut-ponad-80-mlrd-kse-agrotsentr/ (дата звернення: 29.09.2026).
8. Коломієць Л. П., Шевченко І. П., Повидало В. М., Терещенко О. М., Шквир І. М. Заходи з відновлення земель сільськогосподарського призначення, порушених унаслідок воєнних дій. *Вісник аграрної науки*. 2023. № 10 (847). С. 55–61. DOI: https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202310-08.
9. Купріянчик І. П., Дорош О. С., Сакаль О. В., Бутенко Є. В. Раціональне використання та охорона земель : навч. посіб. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2024. 404 с.
10. Підрив Каховської ГЕС завдав Україні щонайменше $2 млрд прямих збитків – перші обрахунки KSE Institute / Kyiv School of Economics. 2023. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pidriv-kahovskoyi-ges-zavdav-ukrayini-shhonaymenshe-2-mlrd-pryamih-zbitkiv-pershi-obrahunki-kse-institute/ (дата звернення: 29.09.2026).
11. Прядка Т. М., Дребот О. І., Комарова Н. В. Сталий (збалансований) розвиток землекористування – базова основа формування земельного устрою України. *Агроекологічний журнал*. 2024. № 3. С.18-25. DOI: https://doi.org/10.33730/2077-4893.3.2024.311177
12. Прямі збитки інфраструктурі України через війну зросли до $197,5 млрд – оцінка KSE Institute станом на лютий 2026 року / Kyiv School of Economics. 2026. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukra%D1%97ni-cherez-vijnu-zrosli-do-1975-mlrd-oczinka-kse-institute-stanom-na-lyutij-2026-roku/ (дата звернення: 29.09.2026).
13. Стратегічна екологічна оцінка у сфері землеустрою / Й. М. Дорош, Ш. І. Ібатуллін, А. В. Тарнопольський, О. С. Дорош, О. В. Сакаль, Р. Ю. Деркульський, І. П. Купріянчик, А. Й. Дорош, Є. А. Тарнопольський, Р. А. Харитоненко ; Національна академія аграрних наук України, Інститут землекористування. Київ : Компринт, 2023. 109 с.
14. Ступень Р. М., Калина Т. Є., Рижок З. Р., Ступень О. І. Використання земель сільськогосподарського призначення в умовах післявоєнного відновлення України. *Здобутки економіки: перспективи та інновації.* 2024. № 12. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15207175.
15. Харитонова Т. Є., Григор'єва Х. А. Післявоєнне відновлення сільськогосподарських земель: правові перспективи, земельні спори та державна підтримка. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 484–490. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.78.
16. Хомюк Н. Концептуальні підходи до управління відновленням та реабілітацією пошкоджених земель сільськогосподарського призначення на засадах сталого, інклюзивного та смарт-розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2026. № 2. С. 17–26. DOI: https://doi.org/10.29038/2786-4618-2026-02-17-26.

References

1. Kussul, N., Shelestov, A., Yailymov, B., Yailymova, H., Lemoine, G., & Deininger, K. (2025). Assessment of war-induced agricultural land use changes in Ukraine using machine learning applied to Sentinel satellite data. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 140, Article 104551. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jag.2025.104551
2. Nivievskyi, O., & Neyter, R. (2024). An interim assessment of the war-induced damages and losses in Ukraine's agri-

culture. *Ukrainian Analytical Digest,* (5), 2–7. DOI: https://doi.org/10.3929/ethz-b-000665476

3. Bavrovska, N. M., Koshel, A. O., & Tykhenko, O. V. (2024). Zbalansovane vykorystannia silskohospodarskykh zemel, shcho postrazhdaly vnaslidok boiovykh dii v Ukraini, yak peredumova staloho rozvytku [Balanced use of agricultural land affected by hostilities in Ukraine as a prerequisite for sustainable development]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, (1), 49–58.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. Available at: https://stat.gov.ua/?utm_source
5. Drebot, O. I., Dobriak, D. S., & Melnyk, P. P. (2022). Naukovi osnovy ekonomichnoho rehuliuvannia ratsionalnoho silskohospodarskoho zemlekorystuvannia [Scientific foundations of economic regulation of rational agricultural land use]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia,* (2), 5–8. DOI: https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2022.261241
6. Tretiak, A. M., Budziak, O. S., Tretiak, V. M., et al. (2017). Ekolohiia zemlekorystuvannia [Land-use ecology]. Institute of Environmental Management and Balanced Nature Use. 178
7. Kyiv School of Economics. (2024). Zbytky ta vtraty ahrarnoho sektoru Ukrainy skladaiut ponad $80 mlrd – KSE Ahrotsentr [Damages and losses to Ukraine's agricultural sector exceed $80 billion – KSE Agrocenter]. Available at: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-ta-vtrati-agrarnogo-sektoru-ukrayini-skladayut-ponad-80-mlrd-kse-agrotsentr/
8. Kolomiiets, L. P., Shevchenko, I. P., Povydalo, V. M., Tereshchenko, O. M., & Shkvyr, I. M. (2023). Zakhody z vidnovlennia zemel silskohospodarskoho pryznachennia, porushenykh unaslidok voiennykh dii [Measures for restoration of agricultural lands disturbed as a result of hostilities]. *Visnyk ahrarnoi nauky,* (10), 55–61. DOI: https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202310-08
9. Kupriianchyk, I. P., Dorosh, O. S., Sakal, O. V., & Butenko, Ye. V. (2024). Ratsionalne vykorystannia ta okhorona zemel [Rational use and protection of land]. FOP Huliaieva V. M. 404
10. Kyiv School of Economics. (2023). Pidryv Kakhovskoi HES zavdav Ukraini shchonaimenshe $2 mlrd priamykh zbytkiv – pershi obrakunky KSE Institute [Destruction of the Kakhovka Hydroelectric Power Plant caused at least $2 billion in direct damages to Ukraine – first estimates by KSE Institute]. Available at: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pidriv-kahovskoyi-ges-zavdav-ukrayini-shhonaymenshe-2-mlrd-pryamih-zbitkiv-pershi-obrahunki-kse-institute/
11. Priadka, T. M., Drebot, O. I., & Komarova, N. V. (2024). Stalyi (zbalansovanyi) rozvytok zemlekorystuvannia – bazova osnova formuvannia zemelnoho ustroiu Ukrainy [Sustainable (balanced) land use development as the basic foundation for forming the land system of Ukraine]. *Ahroekolohichnyi zhurnal,* (3), 18–25. DOI: https://doi.org/10.33730/2077-4893.3.2024.311177
12. Kyiv School of Economics. (2026). Priami zbytky infrastrukturi Ukrainy cherez vinu zrosly do $197,5 mlrd – otsinka KSE Institute stanom na liutyi 2026 roku [Direct damage to Ukraine's infrastructure caused by the war increased to $197.5 billion – KSE Institute estimate as of February 2026]. Available at: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukra%D1%97ni-cherez-vijnu-zrosli-do-1975-mlrd-oczinka-kse-institute-stanom-na-lyutij-2026-roku/
13. Dorosh, Y. M., Ibatullin, Sh. I., Tarnopolskyi, A. V., Dorosh, O. S., Sakal, O. V., Derkulskyi, R. Yu., Kupriianchyk, I. P., Dorosh, A. Y., Tarnopolskyi, Ye. A., & Kharytonenko, R. A. (2023). Stratehichna ekolohichna otsinka u sferi zemleustroiu [Strategic environmental assessment in the field of

land management]. National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Institute of Land Use. Komprynt. 109

14. Stupen, R. M., Kalyna, T. Ye., Ryzhok, Z. R., & Stupen, O. I. (2024). Vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Use of agricultural land under conditions of post-war recovery of Ukraine]. *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii,* (12). DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15207175
15. Kharytonova, T. Ye., & Hryhorieva, Kh. A. (2024). Pisliavoienne vidnovlennia silskohospodarskykh zemel: pravovi perspektyvy, zemelni spory ta derzhavna pidtrymka [Post-war restoration of agricultural land: Legal prospects, land disputes and state support]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, (6), 484–490. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.78
16. Khomiuk, N. (2026). Kontseptualni pidkhody do upravlinnia vidnovlenniam ta reabilitatsiieiu poshkodzhenykh zemel silskohospodarskoho pryznachennia na zasadakh staloho, inkliuzyvnoho ta smart-rozvytku [Conceptual approaches to managing the restoration and rehabilitation of damaged agricultural land based on sustainable, inclusive and smart development]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky,* (2), 17–26. DOI: https://doi.org/10.29038/2786-4618-2026-02-17-26

Kalyna T., Stupen R., Stupen O.

RATIONALIZATION OF LAND USE BY AGRIBUSINESS ENTERPRISES WITHIN THE SYSTEM OF POST-WAR TERRITORIAL RECOVERY

LAND MANAGEMENT, CADASTRE AND LAND MONITORING 4'26: 56-69.
http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2026.04.04

Abstract. *The relevance of the study is determined by the large-scale transformations of agricultural land use in Ukraine caused by the war, manifested in the reduction and structural changes in sown areas, landmine and other explosive ordnance contamination, soil cover damage, and disruption of production and irrigation infrastructure. The aim of the study is to substantiate the theoretical foundations and identify priority areas for the rationalization of land use by agribusiness enterprises in the context of post-war recovery. The methodological framework of the study is based on systemic and ecological-economic approaches. The methods of analysis and synthesis, comparison, systematization and generalization, as well as statistical and graphical methods, were applied. The concept of land-use rationalization by agribusiness enterprises is further elaborated as a purposeful process of improving the structure, spatial organization, methods, and intensity of land use in accordance with the actual condition of land, its productive potential, the economic interests of enterprises, and environmental and security constraints. The main components of land-use rationalization are systematized, and the transformation of sown areas is analyzed. It is substantiated that post-war recovery should not involve the mechanical restoration of the pre-war land-use model. The scientific novelty of the study lies in substantiating a differentiated approach to selecting directions for further land use depending on the actual condition of land, the nature and extent of its disturbance, security constraints, the potential for restoring its productive capacity, and economic feasibility. The practical significance of the results lies in their applicability by agribusiness enterprises to substantiate the prioritization of restoration measures, select appropriate options for further land use, and develop an adaptive land-use model in the context of post-war recovery.*

Keywords: *land-use rationalization, agribusiness enterprises, agricultural land, post-war recovery, war impacts, land productive potential, land restoration, adaptive land use.*